

1895-1896 Dürzî İsyanı ve Havran Seyyar Kolordusunun İsyana Bastırma Faaliyetleri

The 1895-1896 Druze Rebellion and Counterinsurgency Activities of the Havran Mobile Army Corps

Ahmet TURAN*

ÖZ

Bu makale, 1895-1896 yılları arasında meydana gelen Dürzî İsyanı ve Havran Seyyar Kolordusunun bu isyanı bastırma sürecini ele almaktadır. Havran, Cebelidürüz ve Şeria Vadisi arasında yer alan, Şam'ın önemli bir tarım ve hayvancılık bölgesidir. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat Dönemi'nde merkezîleşme çabaları, özellikle Dürzî toplumu gibi merkezî idareden bağımsız hareket eden yerel otoritelerin tepkisine neden olmuştur. Makale, Havran'daki Dürzî isyanının Osmanlı merkezî idaresine karşı direnişin bir parçası olarak nasıl ortaya çıktığını ve bu isyanın bastırılması sürecinde yürütülen askerî faaliyetleri detaylandırmaktadır. 1895 yılında Süveyde Kışlası'ndaki Osmanlı askerleri ile Dürzîler arasında başlayan çatışmalar, Dürzîlerin bölgedeki Müslüman ve Hristiyan köylerine saldırıları ile devam etmiştir. İsyanı bastırmak için kurulan Havran Seyyar Kolordusu, bölgeye iki kez askerî harekât düzenleyerek bölgede düzeni sağlamaya çabalamıştır. Çalışma, Osmanlı arşiv belgeleri ve ikincil kaynaklardan yararlanarak, 1895 Dürzî isyanının detaylarını ve Osmanlı Devleti'nin isyanı bastırma çabalarını incelemektedir. İsyanın bastırılmasına yönelik olarak gerçekleştirilen askerî operasyonlar, seyyar kolordunun stratejik hareketleri ve isyanın sonuçları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Makale, Dürzîlerin Osmanlı merkezî idaresine karşı direniş potansiyelini ve Havran bölgesindeki isyanın Osmanlı askerî yapısındaki zorluklarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Havran, Dürzî İsyanı, II. Abdülhamid, İsyana Bastırma.*

ABSTRACT

This article examines the Druze Rebellion of 1895-1896 and the efforts of the Havran Mobile Army Corps to suppress this rebellion. Havran is an important agricultural and livestock region located between Jabal al-Druze and the Şeria Valley, near Damascus. The centralization efforts of the Ottoman Empire during the Tanzimat Period led to significant resistance, particularly from local authorities like the Druze community who acted independently from the central administration. The article details how the Druze rebellion in Havran emerged as part of the resistance against the Ottoman central administration and the military activities carried out to suppress this rebellion. In 1895, clashes began between Ottoman soldiers at the Suwayda barracks and the Druze, which escalated with Druze attacks on Muslim and Christian villages in the region. The Havran Mobile Army Corps, established to suppress the rebellion, attempted to restore order in the region by conducting two military campaigns. Using Ottoman archival documents and secondary sources, the study examines the details of the 1895 Druze Rebellion and the efforts of the Ottoman Empire to suppress it. The military operations conducted to suppress the rebellion, the strategic movements of the army corps, and the outcomes of the rebellion are discussed in detail. The article highlights the resistance potential of the Druze against the Ottoman central

* İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, ahmetturantarih@gmail.com, (<https://orcid.org/0009-0004-6398-2184>).

administration and the challenges faced by the Ottoman military structure during the rebellion in the Havran region.

Keywords: *Havran, Druze Rebellion, Abdülhamid II, Counterinsurgency.*

Extended Summary

Havran, an essential agricultural and livestock region, was under Ottoman rule from the 16th to the 20th centuries. During the Tanzimat period, efforts to increase state control and centralize the administration led to significant resistance from local communities like the Druze. The Druze population in Havran grew steadily due to various historical events, including conflicts in Lebanon and military conscription attempts by the Ottoman authorities. The centralization efforts imposed during the Tanzimat period resulted in various administrative and fiscal obligations that threatened the autonomy of local communities, leading to widespread opposition. The Druze community, which had a strong sense of local autonomy, fiercely resisted these efforts. The rebellion began in 1895 with clashes between Ottoman soldiers and Druze fighters, which escalated into a broader conflict involving attacks on Muslim and Christian villages. To suppress the rebellion, the Ottoman government established the Havran Mobile Army Corps, which conducted two major military campaigns. The first campaign began in December 1895. The Corps faced significant challenges due to the difficult terrain and harsh weather conditions. Despite these obstacles, the campaign progressed with several battles, including significant engagements in Qarrasa and Al-Mazra'a. By December 20, 1895, The Corps had reached Suwayda, the center of the rebellion. During this period, the Ottoman military had to overcome numerous logistical and strategic challenges, including the shortage of trained soldiers, reliance on irregular forces like Circassians and Kurds, and internal conflicts among military and administrative officials. The first campaign concluded in March 1896, achieving temporary stability in the region. Despite the initial success, unrest resurfaced in June 1896 due to local conflicts and inadequate administrative measures. The second campaign, led by Müşir Tahir Pasha, began in July 1896. The corps once again faced significant resistance from the Druze fighters, who were well-acquainted with the local terrain and employed effective guerrilla tactics. The campaign included major battles in Qanawat and Shabba, where the Druze suffered heavy casualties. The second campaign demonstrated the persistent difficulties the Ottoman military faced in maintaining control over the region. However, by the end of July 1896, the Druze resistance was significantly weakened, leading to their eventual surrender in August 1896. The terms of the surrender included disarmament and a pledge of loyalty to the Ottoman authorities. The suppression of the Druze Rebellion highlighted several chronic issues within the Ottoman military and administrative structures. The reliance on poorly trained and fatigued regular soldiers, the incorporation of irregular forces with limited discipline, and logistical challenges such as food shortages and inadequate communication systems were significant obstacles. Additionally, internal conflicts between military and administrative officials further complicated the suppression efforts. Despite these challenges, the Havran Mobile Army Corps succeeded in re-establishing temporary order in the region. However, the underlying tensions and resistance potential within the Druze community and other local groups persisted, leading to subsequent uprisings in the early 20th century. The Druze Rebellion of 1895-1896 serves as a historical example of local resistance against the centralization policies of the Ottoman Empire during the Tanzimat Period. The rebellion and its suppression involved complex military and administrative efforts, revealing the limitations and challenges faced by the Ottoman authorities in maintaining control over distant provinces. The events in Havran also underscored the persistent autonomy and resistance potential of local communities, which continued to challenge the central authority until the final years of the Ottoman Empire.

Giriş

Havran, doğusunda Cebelidürûz¹, batısında Şeria Vadisi, kuzeyinde Şam vadisi ile Leca platosu, güneyindeyse Belka arazisi ve Cebeliaculn'la çevrili, sınırları kesin biçimde belirlenemeyen oldukça geniş bir bölgedir. Arazisinin bir kısmı kayalık ve engebeli olan Havran, hayvancılığa ve nispeten sık sayılabilecek yağışları dolayısıyla tarıma elverişli olduğu için Şam'ın kileri olma görevini de görmektedir.² XVI. ve XX. yüzyıllar arası Osmanlı yönetiminde bulunan Havran, yaklaşık dört yüzyıl boyunca Şam'a bağlı bir idari birim olarak kalmıştır. Tanzimat devrinde devletin taşradaki otoritesini arttırma çabaları ve merkezîyetçi düzenlemeler sonucunda Kuneytira, Busrulharir, Dera, Cebelidürûz ve Aclun kazalarından müteşekkil, merkezi Süveyde olan ve Suriye Vilayetine bağlı bir sancak haline gelmiştir.³ Bu dönemde Havran'ın dikkat çekici özelliklerinin başında, Dürzîlerin giderek güçlendiği bir yer halini alması gelmektedir.⁴ Havran'daki Dürzî nüfusu, XVII. yüzyıldan itibaren çeşitli olayların sonucunda aşamalı olarak artmıştır. Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın kısa süren Mısır hâkimiyeti süresinde onları askere almak istemesi, 1840 ve 1860'larda Lübnan'da yaşanan Dürzî-Mârûnî mücadelesi gibi olaylar sonucunda Dürzîler çareyi devamlı olarak Havran'a kaçmakta bulmuşlardır.⁵

Tanzimat devrinde Osmanlı yönetiminin merkezîleşme çabaları, kendilerine dayatılan yükümlülükler ve idari özerkliğin ortadan kalkması tehlikesinden dolayı, toplumun farklı kesimleri tarafından pek çok durumda şiddetli muhalefetle karşılanmıştır. Devlet müdahaleleri ve dayatılan yükümlülükler, toplumu oluşturan grupların yahut etnik unsurların mevcut durumdan memnuniyetsizlik duymasına yol açmıştır. Çünkü merkezîleşme, kendi yerel otoritelerine sahip grupların çıkarlarını tehdit etmektedir. Söz konusu durum ise devleti zora daha fazla başvurmak ve denetimi yoğunlaştırmak zorunda bırakmıştır.⁶ Dürzî toplumu ve Havran coğrafyası, tam da bu duruma uygun bir biçimde XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı yönetimini en fazla uğraştıran problemlerin başında gelmiştir. Zorunlu askerlik, vergi mükellefiyeti gibi idari özerkliklerini tehdit eden yükümlülükler karşısında Dürzî toplumu, devamlı olarak Osmanlı merkezî idaresi ile bir çatışma içerisinde olmuştur. Çalışmamızın ana eksenini, XIX. ve XX. yüzyıl Dürzî isyan halkalarından yalnızca biri olan 1895 isyanının gerçekleştiği Havran'da, düzeni sağlamaya yönelik askerî faaliyetler oluşturmaktadır. Çalışmamızda, Suriye'nin güneyinden başlayarak Cebelidürûz'a yönelen askerî harekâtın ne şekilde icra edildiği sorusu arşiv belgeleri ışığında cevaplanmaya gayret edilecektir.

Yerli ve yabancı literatürde Dürzîlere ve Dürzî isyanlarına dair eser sayısı oldukça az sayıdadır. İsyanlara dair müstakil bir çalışma bulunmamakla birlikte bazı eserlerde isyanlara dair bilgiler bulabilmek mümkündür. Bunlardan başta zikredilmesi gerekeni Adem Ölmez tarafından kaleme alınan *93 Harbinden Otuz Bir Mart Olayına Gazi Ethem Paşa ve Dönemi* isimli eserdir.⁷ Çalışmamız için kıymetli bilgiler barındıran bu eserden yararlanılmaya çalışılmıştır.

¹ Çalışmada geçen yer isimlerinin yazımın için takip edilen yol: Söz konusu mekan, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü'nün yayımladığı Osmanlı Yer Adları Sözlüğü'nde ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı tarafından yayınlanan Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü'nde yer almaktaysa, bu eserlerde yer aldığı şekilde, bu eserlerde yer almıyor ise güncel harita üzerindeki şekli ile yazılmıştır. Detaylı bilgi için bkz.: Tahir Sezen, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*. (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017).; *Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü*. (İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2020).

² Ş. Tufan Buzpınar, "Havran", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 16 (İstanbul: TDV yay., 1997), 539-540.; Sabahattin Samur, "Cebel-i Havran 'da Dürzîler ve Sultan Abdülhamit'in bunlarla ilgili Politikası (1878-1900)", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 5 (1994): 402.

³ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, H. 1314/M. 1896, 615-617.

⁴ Buzpınar, "Havran", 540.

⁵ Samur, "Cebel-i Havran 'da Dürzîler", 402.

⁶ Karen Barkey, *Eşkîyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezîleşmesi*. 2. bs., çev. Zeynep Altok (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), 1-3.

⁷ Adem Ölmez, *93 Harbinden Otuz Bir Mart Olayına Gazi Ethem Paşa ve Dönemi*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013).

Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi (Yöktez)'de ise tarih alanında Dürzîlere dair yapılmış üç adet yüksek lisans tezine⁸ ek bir adet de doktora tezi bulunmaktadır.⁹

1. Cebelidürüz'da Olayların Başlaması

Dürzîler, Suriye'nin güneyinde Cebel-i Lübnan ve Havran (Cebelidürüz) bölgelerinde yaşayan bir topluluktur. II. Abdülhamid döneminde Dürzîler ile alakalı en mühim sorun genellikle iç çatışmalardır. Bu karışıklıklar genellikle Dürzî-Mârûnî çatışmaları şeklinde kendini göstermekteydi.¹⁰ Avrupa devletleri de bu iç çatışmalardan mümkün olduğu derece faydalanmaya çalışmaktaydı. XIX. yüzyılın başından beri Fransız ve İngilizlerin çekişmesine sahne olan coğrafyada, Fransızlar özellikle kendileri gibi Katolik olan Mârûnîleri, İngilizler ise Uzakdoğu sömürgeleri ile bağlantılarını devam ettirebilmek için Dürzîleri desteklemişlerdi.¹¹ Bu tarihlerde Havran'da on beş bin adet silahlanmış eşkıya olduğu tahmin edilmekteydi.¹² Esasen II. Abdülhamid devrinin ilk yıllarında Havran Dürzîlerine yönelik Osmanlı politikası, zor kullanımından mümkün mertebe kaçınma, müzakere ve uzlaşma yöntemleriyle barışı ve sükuneti sağlama gayesindeydi. Bu amacı gerçekleştirmeye çalışırken Osmanlı yönetimi, Dürzî meselesinde yabancı müdahalesine izin vermeme konusunda oldukça kararlı davranmıştı.¹³

Bölgede tansiyonun hiçbir zaman düşmüyor olması, oldukça yaygın olan silahlı çatışmaların bile artık vak'a-i âdiyyeden sayılmasına sebep oluyordu. Örneğin 10 Ağustos 1895 tarihinde Suriye Vilayetinden alınan telgrafa göre, Süveyde Kışlası'ndaki altmış kişilik bir asker grubu kışlaya yarım saat mesafedeki Msad Karyesi'ne giderken içlerinden bir neferin katırı Dürzîlere ait keçilerden birini çiğnemiş ve çıkan çatışmada dokuz nefer hafifçe yaralanmıştı.¹⁴ Henüz bu olay gerçekleşmeden birkaç gün önce ise Dürzî aşiretlerinin Müslüman ve Hristiyan köylerine karşı taarruzlarını sıklaştırdığı ve telgraf hatlarını tahrip etmeye başladığı Cebelidürüz Kaymakamlığı tarafından Suriye Vilayetine bildirilmişti. Suriye Valisi Osman Paşa da merkeze gönderdiği bir telgrafta bu duruma değinerek kaza merkezi olan Süveyde Kışlası'ndaki asker mevcudunun az olduğunu ve bu sayının artırılması gerektiği düşüncesindeydi. Ayrıca yazısının devamında, Dürzî köylerinin yakınlarında bulunan karyelerde yüzer neferlik iki devriye kolu gezdirilmesinin icap ettiğini belirtmekteydi.¹⁵ Dürzîlerin Havran dahilindeki iki karyeye düzenlediği saldırıda yirmi kişiyi katlederek evleri ateşe vermeleri, Havranlıların yardım beklemek için toplandıkları iki köyü muhasara etmeleri ve bayrak açarak altında toplanmaları artık isyanın başladığının habercisiydi. Bu sırada Hasbeyya ve Raşeyya Hristiyanları da Dürzîlere yakın olan yerleşim yerlerini terk etmeye başlamışlardı. Hem Suriye Valisi hem de Beşinci Ordu Müşiri müştereken yolladıkları telgraflarda, bu işin büyüyeceğinden bahisle önünün şimdiden kesilmesi gerektiğini belirtmekteydi. Bu sebeple Nablus redif alayının ve ihtiyat olarak da Şam alayının silah altına alınmasına izin verilmesini talep etmekteydiler.¹⁶ Her ne kadar redif taburlarını bölgeye sevk için hazırlamaya başlanmışsa da isyancı Dürzîlerin sayıca çokluğu ve

⁸ Zafer Çınar, "Lübnan'daki Maruni ve Dürzîlerin siyasi mücadeleleri (1841-1845)" (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2015).; Mehmet Deniz Karakışla, "1840- 1861 tarihleri arasında Cebel-i Lübnan'da Dürzî- Marunî çatışması ve bu çatışmanın bölgeye etkisi" (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2016).; Rahmetullah Yeşilçay, "XIX. yüzyılın ilk yarısında Dürzîler" (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi, 2021).

⁹ Sibel Ceylan Yiğit, "Cebel-i Lübnan'da Kimliksel Varoluşlar: Dürzîler ve Marunîler (1820-1860)" (Yayımlanmamış doktora tezi. Mardin: Artuklu Üniversitesi, 2021).

¹⁰ Ölmez, 93 Harbinden, 71.

¹¹ Yunus Ekici, "Osmanlı Yönetiminden Fransız Manda İdaresine Kadar Lübnan'da Dürzî-Marunî Mücadelesi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 30 S. 2 (2020): 560.

¹² *Yıldız Mütenevvi Maruzât Evrakı (Y.MTV)*, 3 Recep 1313/8 Kanunuevvel 1311, nr. 133/20, Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

¹³ Şit Tufan Buzpınar, "II. Abdülhamid Dönemi İlk Yıllarında Havran (Suriye) Dürzîlerine Yönelik Osmanlı Politikası (1878-1881)", *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, S. 82 (2024): 202.

¹⁴ *Y.MTV*, 18 Safer 1313/29 Temmuz 1311, nr. 126/104, BOA.

¹⁵ *Bâbü'lî Evrak Odası (BEO)*, 13 Safer 1313/24 Temmuz 1311, nr. 665/49816, BOA.

¹⁶ *Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Odası Belgeleri (A.}MKT.MHM)*, 16 Cemaziyelevvel 1313/23 Teşrinievvel 1311, nr. 606/1, BOA.

silah kullanmadaki maharetleri sebebi ile bu taburların isyan bastırma noktasında yetersiz kalacağı tahmin ediliyordu. Bu sebeple, bölgeye gönderilmek için hazırlanan Lazkiye ve Antakya redif taburlarının Lazkiye’de kalarak oranın asayişine bakmalarına karar verilmişti. Onların yerine söz konusu bölgelerdeki nizamiye taburları Arkadi isimli vapur ile Beyrut’a ve buradan da Şam’a gönderilip Havran kuvvetine ilave edileceklerdi.¹⁷

Merkezî idarenin bu isyana ne derece hazırlıksız bir biçimde yakalandığı, kasım ayı başında Dürzîlerin Süveyde Kışlası’na taarruz edeceğine dair şayiaların çıkması ile birlikte, Beşinci Ordu, Suriye Valiliği ve Seraskerlik arasındaki yazışmalarda net bir şekilde görülebilir. Böylesi bir tehlide karşı düşünülen önlemlerin ilki, en kısa zamanda yeterli sayıda askerî yardımın Süveyde’ye ulaştırılması, ikincisi ise Dürzîlerin Havranlılarla olan meşguliyetlerinden istifade edilerek Süveyde’deki taburun süratle Şeyhmiskin’e çekilmesiydi. Kışlada bulunan bir tabur asker, iki dağ topu, iki yüz sandık cephane ve otuz katır için yalnızca yirmi ila yirmi beş günlük erzak mevcut olduğu gibi, kışlanın suyu da halihazırda Dürzîler tarafından kesilmiş vaziyetteydi. Çağırılan redif taburlarının Şam’dan yola çıkarak kışlaya ulaşmasının on beş gün alacağı ve bu süre zarfında susuzluk çekileceği için bu ihtimalden vazgeçilmişti. Diğer alternatifte ise Süveyde’ye haber gönderilecek ve askerlerden, cephaneyi katırlara yükleyip top kamalarını alarak kışlayı terk etmeleri, akabinde ise Dürzîler arasından geçerek Şeyhmiskin’e gitmeleri istenecekti.¹⁸ Neyse ki Süveyde’de bulunan tabur binbaşısının Havran kumandanlığına gönderdiği şukkada Dürzîlerin şimdiye kadar kışlaya taarruz etmediği ve orada henüz bir vukuat olmadığı anlaşılmış, böylece söz konusu iki çözüm önerisini uygulamaya koymaya gerek kalmamıştı.¹⁹

11 Kasım 1895 tarihine gelindiğinde Suriye Valisi Osman Paşa tarafından kaleme alınan bir yazıda Havran’da olayların giderek büyüdüğü ve artık içinden çıkılmaz bir hal almaya başladığı görüldü. Müslümanların büyük bir galeyana içerisinde olduğundan bahseden Vali, şehirde her saat hatta her dakika bir arbeye yaşandığına değinerek halkın, redif askerlerinin dağılıp Dürzîlerin kendilerine saldıracağından korktuğunu belirtti. Şam’da galeyana gelmiş olan Müslüman ahalinin Dürzîlerden rast geldiklerini katletmeye başlamasıyla Havran’lı dört Dürzî’nin idam edilmesi, dükkanından çıkarılan bir Dürzî’nin tartaklanarak çarşı ortasına atılması gibi vakalar, olayların ne boyuta geldiğini gösteriyordu.²⁰ İlerleyen günlerde Serasker Rıza Paşa tarafından kaleme alınan 27 Kasım 1895 tarihli tezkirede, Dürzîler tarafından Busrulharir kışlası ve ahali üzerine saldırılacağı, altı tabur ile iki sahra ve bir cebel bataryasının Havran Seyyar Kolordusu Komutanlığına tayin edilen Ferik Ethem Paşa ile Havran’a sevk edilmesi gerektiği belirtildi. Bu tarihte Ethem Paşa’nın komutası altında yirmi dört taburluk kuvvetin üç liva şeklinde organize olması planlanmıştı.²¹ Askerî kuvvetin artırılmasına yönelik çabalar ise devam etmekteydi. Üçüncü Ordudan sevki kararlaştırılmış sekiz taburdan ikisi halihazırda gönderilmişti. Diğer taburlar da hazırlanmış bir halde, Nevrekop’tan gelecek taburu beklemekteydi. Selanik’ten ise Mirliva Naim Paşa kumandasında bir liva sevk olunmuştu.²²

2. Havran Seyyar Kolordusunun Birinci Cebelidürûz Harekâtı

Havran Seyyar Kolordusuna tayin edilen Ferik Ethem Paşa, beraberinde Miralay İsmail Zühdü, Binbaşı Rıza ve Kolağası Hüsameddin Beyler olduğu halde daha önce Şam’dan yola çıkarılmış olan altı tabur ile iki sahra ve bir cebel bataryasıyla Şeyhmiskin’deki karargâha vardı.²³ 12 Aralık Çarşamba günü askerî harekâta başlama niyeti taşısı da dört gün boyunca aralıksız süren yağmur buna engel oldu. Şeyhmiskin’in etrafını çamur deryasına çeviren yağmur sebebi

¹⁷ Y.MTV, 18 Cemaziyelevvel 1313/25 Teşrinievvel 1311, nr. 131/43, BOA.

¹⁸ BEO, 17 Cemaziyelevvel 1313/ 24 Teşrinievvel 1311, nr. 702/52600, BOA.

¹⁹ Y.MTV, 21 Cemaziyelevvel 1313/28 Teşrinievvel 1311, nr. 131/79, BOA.

²⁰ Yıldız Perakende Başkitâbet Dairesi Evrakı (Y.PRK.BŞK), 25 Cemaziyelevvel 1313/1 Teşrinisani 1311, nr. 44/2, BOA.

²¹ Adem Ölmez, 93 Harbinden, 73.

²² Yıldız Sadâret Hususî Maruzât Evrakı (Y.A.HUS), 25 Cemaziyelevvel 1313/1 Teşrinisani 1311, nr. 339/56, BOA.

²³ Y.MTV, 20 Cemaziyelahir 1313/26 Teşrinisani 1311, nr. 132/157, BOA.

ile topçu bataryalarının hareketi de imkânsız bir hale geleceğinden dolayı, 13 Aralık günü bu toplar mecburi olarak Busrulharir'e gönderildi. Üçüncü liva bataryası ve bir takım süvari 14 Aralık günü Busrulharir ilerisine sevk edilecekti. Yağmurun kesilmesi durumundaysa 16 Aralık Pazartesi günü harekâta başlanması planlanmıştı.²⁴ Bu tarihte Beşinci Ordu kumandanlığından gönderilen bir telgrafa göre harekâta girişecek olan kolordunun mevcut kuvveti yirmi iki piyade taburu, iki süvari alayı ve üç topçu bataryasından mürekkepti.²⁵

Harekâta başlayan kolordu arşiv belgelerinden tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk olarak Qarrasa'ya taarruz eden Dürzî eşkiyasının üzerine yürümüşü. Burada bulunan eşkiyayı süren kolordu Qarrasa'nın üç buçuk kilometre kuzey doğusundaki Nijran Karyesi'ne kadar takip harekâti icra etmişti. 18 Aralık tarihinde Beşinci Ordu kumandanlığından Seraskerliğe gönderilen telgrafa göre Dürzîlerin kaybı tam anlaşılammakla birlikte dört yüz ila beş yüz kadardı. O günü Qarrasa'da istirahatle geçiren kolordu, ertesi gün al-Mazra'a ve Süveyde'ye doğru yola çıkmayı planlamıştı.²⁶ Beşinci Ordu Kumandanı Ömer Rüşdü Paşa tarafından gönderilen şifreli telgrafta 19 Aralık günü al-Mazra'a ve civarındaki köylerde toplanan eşkiya ile muharebeye girişildiği ve sayıları beş altı bini bulan eşkiyanın hezimetle uğratılarak Mecdel Karyesi'nin ele geçirildiği bildirilmişti. Muharebe sonucu bir mülazım ile beş nefer yaşamını yitiren bir zabıt ile on sekiz nefer de yaralanmıştı. Dürzîlerin kaybı ise altı yüze yakın olmakla birlikte, yaklaşık bin iki yüz de yaralı vardı. Geceyi al-Mazra'a'da geçiren birlikler 20 Aralık günü saat altıda harekete geçerek akşam saat dokuzda Süveyde'ye ulaştı.²⁷

Kroki 1. Kolordunun 16-20 Aralık 1895 Tarihleri Arasında Süveyde'ye İlerleyişi

Kolordunun Süveyde'ye ulaşmasını takip eden on günlük süre zarfında herhangi bir askerî harekâta girişmemesi, Suriye Valisi Osman Paşa tarafından muhalefetle karşılandı. Paşa, 29 Aralık 1895 tarihli tezkiresinde Dürzîlerin itaat altına alınması için yeterli çabanın gösterilmediğini, isyancılara boyun eğdirmek yerine geçici tedbirlere başvurulduğundan yakındı. Ethem Paşa'nın yanı sıra Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay İsmail Bey ve Havran Komutanı Memduh Paşa da Osman Paşa'nın şikâyetlerinden nasibini aldı. Osman Paşa son olarak Ethem Paşa'nın yerine Halep'te bulunan Bahri Paşa'nın geçmesi talebinde bulunduysa da bu isteği Bâbiâli tarafından münasip görülmedi.²⁸

²⁴ Y.MTV, 27 Cemaziyelahir 1313/3 Kanunuevvel 1311 nr. 132/204, BOA.

²⁵ Y.MTV, 3 Recep 1313/8 Kanunuevvel 1311, nr 133/20, BOA.

²⁶ Y.MTV, 2 Recep 1313/7 Kanunuevvel 1311, nr. 133/13, BOA.

²⁷ Y.MTV, 8 Recep 1313/12 Kanunuevvel 1311, nr. 133/54-2, BOA.

²⁸ Ölmez, 93 Harbinden, 73-74.

Her ne kadar Osman Paşa tarafından şikâyete maruz kalsa da seyyar kolordunun Süveyde'deki ilk faaliyetlerinden boş durmadığı anlaşılmaktadır. Serasker Rıza Paşa'nın 7 Ocak 1896 tarihli tezkiresinde, 6 Ocak 1896 tarihinde Beşinci Ordudan gelen telgraftaki bilgilere yer verilmiştir. Beşinci Ordu Komutanlığının seyyar kolordudan aldığı telgrafta, Süveyde ve civarındaki karyelerden çeşitli cinslerde otuz tüfek ve dört yüz yirmi altı fişeğe el konulduğu, meşhur eşkiyalardan Ebû Tallâl'in yakalandığı ve dört bayrak ile on sekiz tüfeğe ek olarak bir sandık cephane ve beş yüz fişek ele geçirildiği bilgisi yer almaktadır.²⁹

Havran'da yaşanan Dürzî isyanı ile meşgul olan Ethem Paşa, bir yandan da Zeytun'da meydana gelen olaylarla ilgilenmekteydi. Zeytun'daki isyanın bir türlü neticelendirilememesi üzerine Maraş'a gitmesi gereken Ethem Paşa'nın yerine, 8 Ocak 1896 tarihli sadaret emri ile Ferik Ömer Rüştü Paşa getirildi.³⁰ Askerî harekât sürerken bölgeden iyi haberler de gelmeye devam etmekteydi. Beşinci Ordudan gönderilen 12 Ocak 1896 tarihli telgrafta kolorduya bağlı bir livanın Memduh Paşa kumandasında elde ettiği başarılar haber verilmekteydi. 9 Ocak'ta Salkhad'a doğru yolan çıkan liva, vukuatsız olarak Salah Karyesi'ne varmış ve karye ahali- si dehâlet ederek istîmân eylemişti. Ancak aralıksız devam eden şiddetli kar fırtınası sebebi ile liva, 11 Ocak'a kadar burada beklemek zorunda kaldı. 11 Ocak'ta Miralay Raşid Bey kumandasında üç tabur piyade ve bir miktar süvari askeri, yanlarına iki dağ topu olarak Salah'ın kuzeyinde yer alan Busan, S'aana ve Rusaydah karyelerine sevk edildi. Burada hükümetin yasak olarak addettiği kuyruktan dolar altmış dört tüfek, üç revolver, elli üç deste fişek, üç bayrak ve elli üç eşkiya ele geçirildi.³¹ 1896 senesinin ocak ayının kalan günlerinde ve şubat ayında ise dikkate değer bir asayiş olayı gerçekleşmedi.

Serasker Rıza Paşa'nın 24 Mart 1896 tarihli tezkiresinde, Mirliva Memduh Paşa'dan alınan bir telgrafta Havran'da artık asayişin sağlandığı ve bölgedeki düzenli ordu mevcudunun bir liva derecesine düştüğü belirtiliyordu. Memduh Paşa telgrafının devamında, Osman Paşa'nın kendisine beslediği düşmanlık sebebi ile şimdiye kadar devlet nezdinde kazandığı itibarı kaybetmektense görevinden affını talep etmeyi istedi. Beşinci Ordu ile yapılan yazışmalar neticesinde daha evvel Havran'da kumandanlık yapmış Mehmed Lütfi Paşa'nın tekrar kumandanlık görevine getirilmesi düşünüldü.³²

Olayların neredeyse tamamen yatıştığı nisan ayında, isyan olaylarına karışan üç yüz kırk iki kişi yakalanmıştı. Yakalananlardan iki yüz on sekizi cürümleri hafif olduğu için Girit'e sevk edilmek üzere şubat ayında padişah iradesi ile askere alınmıştı. Yetmiş altı kişi tahliye edilirken cezalandırılması gereken kırk sekiz kişi belirlenmişti. Dahiliye Nazırı'nın Sadaret'e yazdığı bir tezkirede, Dürzîlerin ileri gelenlerinden yirmi-yirmi beş hanenin başka bir yere nakledilmesi, cinayet işleyen kırk ila elli kadar şahsın hapsedilmesi konusunda kararın Suriye Valiliğine bildirilmesi istendi. Valilikten gelen cevaplarda, haneleri nakledilecek on aile reisi ve nefyedilecek otuz beş şahsın bulunduğu ve şahısların Rodos'a, on aile reisinin beşinin Hüdavendigâr, beşinin de Kastamonu vilayetlerine dağıtılmasının uygun olduğu bildirildi.³³

3. Olayların Tekrar Başlaması

Her ne kadar Havran Kumandanı ve merkezî idare bölgede asayişin sağlandığını düşünse de yanıldıklarını anlamaları çok uzun sürmedi. Haziran ayının başında Cebelidürüz Kaymakamlığı vekaletinde bulunan jandarma kumandanı Hüsrev Paşa'ya, Urman Karyesi ahalesinin, Milh Karyesi'nden bir çobanı yaralamasından kaynaklı olaylar çıktığı istihbaratı ulaştı. Tahkikat için bir binbaşı refakatinde bölgeye jandarma neferleri sevk edildi. Ancak neferler silahlı mukavemet ile karşılaşınca kendilerine yardım için bir nizamiye taburu, iki bölük müfreze ve iki de dağ topu gönderildi. Muhasaraya alınan jandarma binbaşısı ve refakatindeki

²⁹ Y.MTV, 21 Recep 1313/26 Kanunuevvel 1311, nr. 134/55, BOA.

³⁰ Ölmez, 93 Harbinden, 74.

³¹ Yıldız Perakende Askeri Maruzâtı (Y.PRK.ASK), 27 Recep 1313/1 Kanunusani 1311, nr. 109/57, BOA.

³² Y.MTV, 9 Şevval 1313/12 Mart 1312, nr. 138/55, BOA.

³³ Ölmez, 93 Harbinden, 74-75.

otuz altı nefer iki saat süren muharebe sonrası etkisiz hale getirilerek ellerinde silah, cephane ve toplar alındıktan sonra serbest bırakıldı. Yakın bir tarihte Nijran'a giden on nefer de jandarmalar ile aynı akıbeti paylaştı.³⁴ Bölgede yaşanan bu gelişmeleri merkeze bildiren Memduh Paşa 15 Haziran 1896 tarihli şifreli telgrafında olayların faturasını jandarma kumandanı Hüsrev Paşa'ya kesti. Hüsrev Paşa'nın idaresizliğinden, mülki memurların irtikabından özellikle de jandarmanın köylerde ahalinin akçesini zorla gasp etmesi gibi davranışlardan şikâyetinde bulundu. Son olarak da bu tarz uygunsuz davranışların devam etmesi durumunda Cebelidürüz'un tekrar eski haline döneceği uyarısını yaptı.³⁵ Memduh Paşa'nın seraskerliğe gönderdiği bu telgraf, Serasker Rıza Paşa'nın tezkiresi ile birlikte Meclis-i Vükelâ'da okundu. Jandarma kumandanı Hüsrev Paşa, jandarma zabitan ve neferleri hakkında yapılması gerekenlerin seraskerliğe, mülki memurlar için yapılması lazım gelen azil, tebdil ve tayinlerin ise Dahiliye Nezaretine havale edilmesi kararlaştırıldı.³⁶

Bu noktada Havran Kumandanı Memduh Paşa ile Suriye Valisi Osman Paşa arasındaki düşmanlık tekrar meydana çıktı. Osman Paşa 29 Haziran 1896 tarihinde gönderdiği müstâcil başlıklı telgrafında Memduh Paşa'yı bir kez daha merkeze şikâyet etti. Yaşanan son olayların, bir önceki askerî harekâta ıslahına Memduh Paşa'nın memur edildiği mahaller olduğunu, Paşa'nın o zaman da cehaleti ve kabiliyetsizliği yüzünden hiçbir iş yapmadığını belirtti. Hatta başını Urman ve Salkhad ahalisinin çektiği son olaylarda bu yerlerden kimsenin tutuklanmamasına gönderme yaptı. Dahası, Dürzilerin bölgedeki jandarmaları silahlarıyla ve mülki memurları da eşyalarıyla alıkoymadan sadece Cebelidürüz dışına çıkarmakla yetindikleri halde, denk geldikleri askerlerin silahlarından elbiselerine kadar her şeylerini almasına dikkat çekti. Şüphesiz bunun altında yatan sebep, Vali'nin ileriki satırlarından da anlaşılacağı üzere, Memduh Paşa'nın olaylardan jandarma ve mülki memurları sorumlu tutmasıydı. Osman Paşa, idaresizliğinden şikâyet edilen jandarma kumandanı Hüsrev Paşa'nın iyi bir idareci olduğunun tüm vilayette herkes tarafından bilindiğini ve kendisine bir hata isnat etmenin imkânı olmadığını belirterek Hüsrev Paşa'yı savundu. Jandarma sevkinin Hüsrev Paşa'nın kendi aldığı bir karar doğrultusunda değil, doğrudan Beşinci Ordu kumandanlığından verilen emirle usul ve kaidelere uygun olarak gerçekleştiğini belirtti. Son olarak Memduh Paşa'nın, eşkıya pususuna düşen askerlerin yanına kılavuz olarak bir Dürzi'yi verdiği yetmezmiş gibi, aynı şahsın maiyetine bir de müfreze vererek köy köy dolaştırdığını bildirdi.³⁷

Yaşanan tüm bu gelişmeler bölgede tekrar askerî mevcudun artırılması gerekliliğini gündeme getirdi. Suriye Valisi Osman Paşa ve Beşinci Ordu Kumandanı Ömer Rüşdü Paşa müşterek yolladıkları telgrafta, Baalbek, Hama, Humus ve Duma redif taburlarının silah altına alınmasına ve Üçüncü Ordudan alınacak sekiz yüzer mevcutlu on iki taburun acilen bölgeye gönderilmesine izin verilmesini talep etti.³⁸ Söz konusu taburların silah altına alınmasına izin verilmekle birlikte Üçüncü Ordudan asker alınması mümkün olmadığından başka bir alternatif çözüm düşünüldü. Denizli redif livasında hazır halde bulunan altı taburun hemen İzmir'e gönderilerek bölgeye sevk edilmesi akla geldi. Beşinci Ordunun isteği sayı olan on iki tabura ulaşmak için gereken altı taburun dördünün Karahisar-ı Sahip redif livasından temin edilmesi ve Akka redif livasının da celp edilmesi kararlaştırıldı.³⁹

Bölgeye asker sevkî devam ederken Beşinci Ordu Müşiriyetine İşkodra Valisi Tahir Paşa tayin edildi.⁴⁰ 6 Temmuz günü saat sekiz buçukta Şam'dan hareket eden Paşa, gün batımında Şeyhmiskin'e varıp Beşinci Ordu Müşiri olarak kumandayı deruhte etti.⁴¹ Tahir Paşa'nın

³⁴ BEO, 6 Muharrem 1314/5 Haziran 1312, nr. 796/59663-1, BOA.

³⁵ İrade Askerî (İ.AS), 4 Muharrem 1314/3 Haziran 1312, nr. 16/33-1, BOA.

³⁶ İ.AS, 5 Muharrem 1314/4 Haziran 1312, nr. 16/33-4, BOA.

³⁷ BEO, 18 Muharrem 1314/17 Haziran 1312, nr. 804/602-45-2, BOA.

³⁸ BEO, 8 Muharrem 1314/7 Haziran 1312, nr. 796/59663-3, BOA.

³⁹ BEO, 8 Muharrem 1314/7 Haziran 1312, nr. 796/59672, BOA.

⁴⁰ İrade Dahiliye (İ.DH), 6 Muharrem 1314/ 5 Haziran 1312, nr. 1335/55, BOA.; Y.PRK.ASK, 14 Muharrem 1414/13 Haziran 1312, nr. 11/3-3, BOA.

⁴¹ Y.PRK.ASK, 25 Muharrem 1314/24 Haziran 1312, nr. 112/114, BOA.

Şeyhmiskin'e varmasından bir hafta evvel Dürzîler Süveyde Kışlası'nı kuşatma altına almış ve kışlanın suyu ancak bir hafta idare edecek dereceye düşmüştü.⁴² Kışla içerisinde Memduh Paşa ve Hüsrev Paşa ile beraber bin asker, bir zaptiye müfrezesi ve bir kaç askerî memur bulunuyordu.⁴³ Tahir Paşa, Şeyhmiskin'e gelir gelmez seyyar kolordunun firkalarını tertip etme işine girişti. Süveyde'deki durumun oldukça sıkıntılı olduğunu bilen Paşa, 9 Temmuz günü sabah kolordu ile yola çıkarak, al-Thaala üzerinden Süveyde'ye ulaşmayı planladı.⁴⁴

4. Havran Seyyar Kolordusunun İkinci Cebelidürûz Harekâtı

Havran Seyyar Kolordusu planlandığı üzere 9 Temmuz 1896 Perşembe günü Şeyhmiskin Karargâhı'ndan yola çıktı. Coğrafyanın oldukça zorlayıcı ve mevsimin de yaz olması, böylesine mühim bir operasyonun icrasını güçleştirmekteydi. Seyyar kolordunun Beşinci Ordu dışından mürettep askerleri, durgun ve sıcak havaya tahammül etmekte zorlanıyordu. Tahir Paşa'nın tabiri ile bu askerler "serin memleketler ahalisinden"di. İntikal esnasında bu askerler sık sık geride kalmakta, dolayısı ile onların yetişmesi için kolordunun mola vermesi icap etmekteydi. Süveyde yolu üzerinde geri kalan askerler için ilk olarak Hirak Karyesi'nde mola verildi. Burada iki üç saat kadar dinlendikten sonra Tahir Paşa ve 1. Fırka yanlarına dağ toplarını alarak gün batımında Ad-Darah'a vardı. Seyyar toplar ise yolun taşlık olması sebebiyle hayvanlar tarafından çekilemediği için, daha sonra asker yardımı ile çektirmek üzere, 2. Fırka ile beraber yol üzerindeki Rakhm Karyesi'nde bırakıldı. 11 Temmuz günü iki fırkanın Ad-Darah'ta birleşerek Süveyde'ye hareket edilmesi kararlaştırıldı.⁴⁵

Firkaların birleşmesini müteakip 12 Temmuz günü kolordu iki koldan Süveyde'ye doğru hareketine başladı. Ancak ileri hareketin sol cenahında bulunan Vasıf Paşa livasının bir taburu, Süveyde yerine Walga Karyesi'ne doğru fazlaca açıldığı için daha önce oraya yerleşmiş olan Dürzîler tarafından açılan ateşe maruz kaldı. Söz konusu tabura yardım için Süveyde yönünde ilerleyen yine Vasıf Paşa livasından bir nizamiye ve iki redif taburunun istikameti Walga'ya çevrildi. Bu sırada sayıları giderek artan eşkıyanın yoğun ateşi karşısında ileride bulunan, çoğunluğunu talimsiz ve yorgun neferlerin oluşturduğu Duma ve Baalbek taburlarının harp düzeni bozuldu. İki tabur yanlarında getirdikleri dağ toplarından birini meydanda bırakarak ricat etmeye başladı. Yardım için gönderilen üç tabur ile bir süvari alayının yetişmesi ve seyyar topların şiddetli ateşi ile dört saat süren muharebe sonucu durum tersine çevrilerek meydanda bırakılan top geri alındı. Saat yedi raddelerinde son bulan bu ilk muharebeden sonra saat akşam sekizde Süveyde'nin kuzeyindeki sırtlardan çok sayıda eşkıya 1. Fırka taburlarının olduğu mevkiye hücum etmeye başladı. Üç defa tekrarlanan bu hücumlar neticesinde eşkıya, taburların ve seyyar topların ateşi sebebiyle her seferinde çokça telefata uğrayarak geri çekildi. Böylelikle 11 Temmuz günü gece saatlerinde kolordu Süveyde'ye girmiş oldu.⁴⁶ Yapılan tahkikat sonucu her iki tarafın zayıf miktarı Müşir Tahir Paşa'nın 12 Temmuz 1896 tarihli telgrafında merkeze bildirildi. Telgrafa göre kolordudan dört zabıt ve yüz kırk beş nefer yaralanmış, bir zabıt ile yetmiş iki nefer ise yaşamını yitirmişti. Kırk neferin ise akıbeti bilinmemekteydi. Dürzî eşkıyasının kaybı ise tahminî olarak ilk muharebede iki yüz, sonrakine altı yüz olmak üzere toplam sekiz yüz kişiydi.⁴⁷

⁴² Yıldız Sadâret Hususi (Y.A.HUS), 20 Muharrem 1314/19 Haziran 1312, nr. 354/14, BOA.; BEO, 20 Muharrem 1314/19 Haziran 1312, nr. 804/60228, BOA.

⁴³ Yıldız Perakende Umum Vilayetler (Y.PRK.UM), 21 Muharrem 1314/20 Haziran 1312, nr. 35/15, BOA.

⁴⁴ Y.PRK.ASK, 26 Muharrem 1314/25 Haziran 1312, nr. 112/115, BOA.

⁴⁵ Y.PRK.ASK, 29 Muharrem 1314/28 Haziran 1312, nr. 112/78, BOA.

⁴⁶ Y.MTV, 1 Safer 1314/30 Haziran 1312, nr. 144/7-2, BOA.

⁴⁷ Y.MTV, 2 Safer 1314/1 Temmuz 1312, nr. 144/710, BOA.; Osmanlı-Yunan Harbi 1895-1897 (OYH), 2 Safer 1314/1 Temmuz 1312, nr. 55/5/4, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE).

Kroki 2. Kolordunun 9-11 Temmuz 1896 Tarihleri Arasında Süveyde'ye İlerleyişi

Kolordunun Süveyde Kışlası'na varmasından sonra Tahir Paşa jandarma, Çerkes ve nizamiye süvarilerini Walga cihetine keşif için gönderdi. Yapılan keşif sonrası Süveyde'den kaçan eşkıyanın Qanawat, Maf'aleh ve At-Taybah'a sığındığı anlaşıldı. Bu bilgiler ışığında kolordu bünyesinde yeniden tertiplenmeye gidildi. Kışlada halihazırda bulunan iki nizamiye taburu 1. Fırkanın 1. Livasının 1. ve 2. Alaylarına katılarak toplam tabur sayısı on dörde çıkarıldı. Söz konusu fırka dört adet cebel topu ile Memduh Paşa'nın kumandasına verilerek taarruz görevine memur kılındı. 2. Fırkadan alınan sekiz tabura ise, yanına iki dağ topu verilerek taarruz koluna ihtiyat olma görevi verildi. Bu taburlar Ferik Agah Paşa kumandasında olacaktı. Yeniden düzenlenen kuvvetler ile Süveyde'nin doğusundaki dağ yolundan ve Ar-Raha Karyesi yanından Qanawat'a bir çevirme harekâtı yapılarak 18 Temmuz günü taarruz edilmesi planlandı.⁴⁸ Planlandığı üzere kolordu 18 Temmuz günü sabah saatlerinde Qanawat üzerine çevirme harekâtına başladı. Msad Karyesi hizasında yol kolu düzeni alan fırkalar Ar-Raha Karyesi'nin ilerisine kadar vukuatsız bir şekilde ilerledi. Bu sırada 2. Fırkanın üzerine kalb-i Havran denilen tepeliklerden ateş açılmaya başlandı. Fırka câ nibdarları tarafından ateşe karşılık verilirken hareket hattının solundaki hâkim sırtlara Dürzî eşkıyasının ulaşmakta olduğu görüldü. Derhal 1. Livadan bir alay, jandarma ve Çerkes süvariler gönderilerek bu sırtlar çatışma ile ele geçirildi. Fakat bu sırtların daha ilerisindeki fırkanın hareket hattını tehdit eden taşlık tepelerde de eşkıyanın yerleşmiş olduğu anlaşıldı. Boğaz oluşturan bu yolda askerlerin ilerlemesinin güç olacağı için 1. Fırkanın 1. Livasının 2. Alayına bu tepelere taarruz etmesi emredildi. Süvarilerin zapt ettiği ilk sırttan da eş zamanlı olarak ateşle taarruza destek verildi.⁴⁹

Qanawat'a ilerleyiş eşkıyanın çok sayıda ve birden fazla noktada olması sebebiyle kolordu açısından oldukça zorluydu. Saat ona doğru, 1. Livanın zapt ettiği tepelerin sol tarafında yirmiye yakın bayrak altında toplanmış Dürzîler, doğal siper görevi gören taşlıklar ile eskiden kalma harap kulelerin arkasına sığınmış olarak görüldü. Yan ateşe alınan eşkıyanın sağ arka tarafının da müsait olduğunun olduğu anlaşılınca Çerkes süvariler ve Urban atlıları da oraya sevk edildi. Miralay İsmet Bey kumandasındaki iki nizamiye taburunun da şiddetli hücumu ile buradaki Dürzîler geri çekilmek zorunda kaldı.⁵⁰ Süvarilerin icra ettiği takip hareketinde eşkıyaya çok sayıda zayıat verildi. Fırkanın sol cenahı böylelikle emniyet altına alınmış oldu. Saat on ikiye gelmesi sebebi ile 1. Liva taburları zapt ettikleri tepelerde, 2. Livanın 1. Alayı biraz daha geride, 2. Alay, erzak kfilesi, 2. Fırka taburları ve süvariler de kalb-i Havran'ın ikinci sırtına

⁴⁸ OYH, 6 Safer 1314/5 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-2, ATASE.

⁴⁹ OYH, 6 Safer 1314/5 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-4, ATASE.

⁵⁰ OYH, 6 Safer 1314/5 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-5, ATASE.

yerleştirilerek gece bu mevkilerde geçirildi.⁵¹ 19 Temmuz günü sabah saat dokuza doğru Qanawat'a hareket eden kolordu vukuatsız bir şekilde şehre giriş yaptı.⁵²

Kolordunun Qanawat'a duhulünden sonra ilk gün olaysız bir şekilde geçti. 21 Temmuz Salı günü Kuzeydoğu ve Batı yönlerinden ordugâha yaklaşan Dürzîler hücumla kalkıştı. Kuzeydoğu yönünden gelen saldırı Baalbek ve Duma taburları, Batı yönünden gelen saldırı ise 9. Nişancı Taburu ve 39. Alayın 1. Taburu tarafından açılan ateşle savuşturuldu. Bu çatışma sonucunda Dürzîleri yirmi kadar zayıt verirken kolordunun kaybı ise biri mülazım olmak üzere sekiz şehit ve biri yüzbaşı olmak üzere kırk iki yaralıydı.⁵³

Havran'nın merkezinde bu olaylar yaşanırken daha kuzeydeki Şam şehrinde bir başka problem baş gösterdi. Şehirde hızla yayılan bir iddiaya göre Dürzîler Şam'a üç saat mesafeye kadar gelmiş ve birkaç köye saldırarak evleri ve harmanları ateşe vermişti. Beşinci Ordu Müşiri Tahir Paşa her ihtimale karşı önlemler alarak meseleyi tahkik ettirdi. Yapılan tahkikat sonucunda şayiada herhangi bir gerçeklik payı taşımadığı anlaşıldı. Tahir Paşa 22 Temmuz 1896 tarihli Erkân-ı Harbiye Dairesine gönderdiği telgrafında, Dürzîlerin uğradıkları hezimetler sonucu şu sıralar canlarını ve mallarını kurtarmakla meşgul oldukları ve ne Şam ne de Havran'ı tehdit edecek bir durumda olmadıklarını belirtti.⁵⁴

Askerî harekât sürerken devlet sadece Dürzîlerin isyan etmesi ile değil, isyanın yol açtığı çeşitli problemler ile de baş etmek zorunda kaldı. Çeşitli etnik unsurların bulunduğu bir coğrafyada yaşanan isyan hareketi aynı zamanda, Avrupa devletleri için Osmanlı'ya karşı kullanılacak kaçırılmaz bir fırsat demektir. Dürzîlerin aldıkları her yenilgide yavaş yavaş geriye çekilip sığınacak yeni yerler araması, Cebelidürüz dışında bulunan ve çoğunluğunu Hristiyan ahalinin oluşturduğu köylere yönelmelerine sebep oluyordu. Dürzîlerin eşya, mal ve kendilerini mecburen kabul ederek muhafaza altına alan köyler ise Kürtler, Çerkesler⁵⁵ ve Urban tarafından baskıya uğramaktaydı. Bu baskıya dayanamayan ahalinin Şam'a doğru akın akın geleceği söylentileri çoktan yayılmaya başlamıştı. Suriye Vali Vekili Nasuhi Paşa 22 Temmuz 1896 tarihli telgrafında, Rum Ortodoks, Rum Katolik patrikleriyle beraber Rusya ve Fransa konsoloslarının baskısından yakınmaktaydı. İki gündür hem bizzat hem de araçlar ile defaatle bu meselenin çözülmesi hakkında kendisine şikâyetle bulunuluyordu. Bölgedeki karışıklığın sebebi esas olarak kolorduda istihdam edilen Kürt, Çerkes ve Urban atlıların, kendilerine herhangi bir görev verilmemiş akrabalarıydı. Başıboş kalan bu şahıslar devamlı olarak çeşitli yerleşim yerlerine girerek sorunlara yol açmaktalardı. Nasuhi Paşa bu meselesinin halli için Tahir Paşa'ya, Havran Mutasarrıflığına ve çeşitli yerlerde başvuruda bulunsa da kendisine herhangi bir şekilde yardım edilmedi. Vali vekili son olarak çözümlü silah altına alınan Şam redif taburlarının ve yeteri miktarda piyade ve jandarma seyyar kollarını peyderpey gerekli mahallere sevk etmekte buldu.⁵⁶

Çeşitli yerlere dağılan Dürzî eşkiyasının tamamen itaat altına alınma çabaları Temmuz ayında hız kesmeden devam etti. 23 Temmuz Perşembe sabahı yola çıkan kolordu, Ebu Tevis? Dağı'nın doğu sırtlarından yürüyerek saat onda Şehba karşısına vardı. Şehba içerisinde çok sayıda Dürzî eşkiyası bulunması, askerinin yorgunluğu ve gece olması sebebi ile hareket, bir sonraki güne ertelendi. Kolordu geceyi Şehba karşısındaki sırtlara yerleşerek geçirdi. Gece saat üçe doğru eşkiya karanlıktan yararlanarak 1. Fırkaya ön ve arka taraflarından yaklaşarak bir gece baskınında bulduysa da başarılı olamadı. Tahir Paşa'nın deyişi ile Şehba, Cebelidürüz'un en

⁵¹ OYH, 6 Safer 1314/5 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-6, ATASE.; OYH, 7 Safer 1314/6 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-7, ATASE.

⁵² OYH, 8 Safer 1314/7 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-8, ATASE.

⁵³ OYH, 10 Safer 1314/9 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-10, ATASE.; OYH, 11 Safer 1314/10 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-11, ATASE.

⁵⁴ OYH, 11 Safer 1314/10 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-13, ATASE.

⁵⁵ Dürzîler ve Çerkesler arasında eskiden beri süre gelen ihtilaf için bkz. Habibe Polat, "Osmanlı Dönemi Suriye Vilayeti'nde Göçmen ve Yerli Ahali Münasebetleri Bağlamında Çerkes-Dürzî İhtilafı (1880-1900)" *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 8. S. 1 (2019): 77-89.

⁵⁶ OYH, 11 Safer 1314/10 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-13, ATASE.

yüksek ve “zabtı gayr-i kabil addolunmasından” dolayı ele geçirilmesi zor bir mahaldi. Şehrin üç cephesi oldukça eski bir surun enkazı ile üç sıra siper yapılarak tahkim edilmiş bir halde ve doğu cephesi de oldukça sarp ve kayalıklı tepelerle çevriliydi. Burayı zapt edebilmek için üç kol tertip olundu. 1. Fırkadan dört tabur güneye, 2. Fırkadan altı tabur doğuya ve Urban atlıları ile tüm süvariler kuzey tarafına giden ricat hatlarını kesmeye tayin edildi. Öğleden sonra saat üçte Şehba üzerine yürünmesiyle muharebe de başlamış oldu.⁵⁷ Şehrin doğusundaki kayalıklı tepelerde bulunan eşkiyanın açtığı şiddetli ateş hücum kollarının ilerlemesine mâni olduğu için derhal 1. Fırka 1. Livasının 2. Alayı buraya gönderildi. Sol tarafta bulunan yalçın kayalarından sevk edilen alay buradaki Dürzî eşkiyasını arkadan çevirerek püskürtmeye muvaffak oldu. Diğer iki hücum kolu da “Allah, Allah!” nidaları eşliğinde hücumla kalkışarak eşkiyanın sebatları kırıldı. Siperlerini terk ederek firara kalkışan eşkiyanın arkasından süvariler gönderilerek çok sayıda telefata verildi. Böylece üç taraftan kolordu Şehba’ya girmeye muvaffak oldu. Tahir Paşa’nın aktardığı bilgilere bakılırsa bu muharebe sonucu siperlerde, şehrin içinde ve ricat hattı üzerinde görülen eşkiya cesetlerinin sayısı beş yüzü geçmekteydi.⁵⁸

Kroki 3. Kolordunun 11-26 Temmuz 1896 Tarihleri Arasındaki Harekâtı

Şehba'nın ele geçirilmesinin ardından kolordu, Dürzî isyanının bir an evvel sonlandırılması için tekrar harekete geçti. Şehba'yı terk eden isyancıların Umm az-Zaytun ve Ahire karyelerine kaçmış olduğu haber alındı. Tekrar toparlanmalarına engel olmak amacıyla ilk olarak Umm az-Zaytun'a yönelindi. Ancak kolordunun gelişini gören Dürzîlerin firar etmesi sebebi ile burada bir iş görülemedi. Yolu oldukça taşlık ve sarp olduğu için tüm eşkiya bakiyesinin Ahire'de gitmiş olacağı düşünüldü. Umm az-Zaytun'da bir saat kadar istirahat edildikten sonra Ahire'ye doğru yola çıkıldı. Saat onda güçlkle Ahire'ye varılsa da burada eşkiyadan bir eser görülmedi. Burada birkaç Dürzî'den alınan istihbarat ile eşkiyanın Vâdillivâ'ya gittiği anlaşıldı. Kolordu geceyi Ahire'de geçirirken azalan su miktarı yüzünden taburların saka ve su tulumları muhafızları civardaki su membalarına gönderilerek askerlere su temin edildi. 26 Temmuz günü Ahire'den hareketle Nijran'a varan kolordu eşkiyayı burada da bulamayınca son durumu gözden geçirmek ve yapılacak tahkikata göre hareket etmek üzere Busrulharir'e iki saat mesafedeki Qarrasa mevkiine geldi.⁵⁹ Qarrasa'dan sonra Busrulharir'e varan ve burada dinlenmeye geçen kolorduda sekizi nizamiye olmak üzere yirmi dört tabur piyade, iki alay ve bir bölük süvari ve dörder topluk iki batarya seyyar ve sekiz adet cebel topu bulunmaktaydı. Kolordu mevcudu ise 1. Fırkada yedi bin üç yüz yirmi beş ve 2. Fırkada yedi bin

⁵⁷ OYH, 13 Safer 1314/12 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-14, ATASE.

⁵⁸ OYH, 13 Safer 1314/12 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-14, ATASE.

⁵⁹ OYH, 15 Safer 1314/14 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-15, ATASE.

yedi yüz doksan altı, süvari alaylarında beş yüz ve topçu bataryalarında üç yüz iki olmak üzere toplam on beş bin iki yüz doksan sekiz kişiydi.⁶⁰

Temmuz ayının sonuna yaklaşılırken isyancı Dürzîlerin gücü tamamen kırılmış bulunmaktaydı. Müşir Tahir Paşa da bu durumun farkında olarak 28 Temmuz 1896 tarihli telgrafında, bu günlerde Dürzîlerin dehâlet talebi ile kendisine başvuracaklarını beklediğini bildirmekteydi. Eğer isyancılar istîmân talebinde bulunurlar ise hâlâ ellerinde bulunan tüm silahlar ve gasp ettikleri toplar alınacak şekâvete devam ettikleri takdirde ise tedip ve tenkillerine devam edilecekti.⁶¹ Tahir Paşa'nın bu düşüncesinde yanılmadığı çok geçmeden anlaşıldı. Dürzî eşkıyasından iki kişi dehâlet ve istîmân etmek üzere 1 Ağustos'ta kendisine başvurdu. Tahir Paşa gelenlere devlete itaat etmek, ellerinde bulunan silah, top, cephane ve hayvanların tümünü iade etmek ve askerlere Cebelidürüz'un neresinde olursa olsun silahla karşılık vermemek şartlarını öne sürdü. Kabul ettikleri takdirde tüm aşiretlerin itaat etmek üzere gelmeleri için kendilerine beş gün süre verdi. Dürzîler ile yapılacak müzakereleri yürütmesi için Şam'da bulunan Tahkik Heyetine de haber göndererek heyeti Busrulharir'e çağırıldı.⁶² Beş gün sonra 6 Ağustos 1896 tarihinde Dürzî şeyhleri ve reisleri akşam ezanı vakti ordugâha gelerek şartların kabul edildiğini bildirdi. Tahir Paşa tarafından ağırlanan şahıslar kendilerine kavurmalı pilav ve et ikram edilerek o gece ordugâhta misafir edildi. Böylelikle yaklaşık bir sene süren isyan ve askerî harekât -tekrar başlamak üzere- neticelendirilmiş oldu.⁶³

Sonuç

Miladi 1895 senesinde Havran'da başlayan karışıklıklar merkezî idare tarafından yaklaşık bir yıl süren operasyonlar tarafından güçlkle bastırıldı. Aralık ayında başlayan ve 1896 Mart'ında nihayete eren ilk askerî harekât sonucunda bölgede yeterli önlemlerin alınmaması, olayların çok geçmeden tekrar başlamasına yol açtı. İlkine kıyasla daha sıkı bir şekilde icra edilen ikinci askerî harekât sonucunda kesin bir sonuç alınabildi. 1895-1896 Havran Dürzî İsyanı, Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezîyetçi politikalarına karşı yerel direnişin bir örneği olarak kayıtlara geçti. İsyanın bastırılmasının ardından geçici bir barış sağlandı. Ancak bölgedeki huzursuzluk 1909 senesinde yeni bir isyan patlak verene dek devam etti. İsyan, Dürzî toplumunun Osmanlı yönetimi altındaki konumunu ve direniş potansiyelini göstermiş oldu. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde hem Dürzîler hem de diğer yerel topluluklar, merkezî otoriteye karşı direnişlerini sürdürdüler.

Havran'daki isyan ve bastırılma süreci, Osmanlı askerîyesinin kronikleşmiş bütün sıkıntılarını içinde barındırmaktadır. 1830'lardan beri, düzenli ordu birlikleri ne zaman isyan bastırma faaliyetine girişse çeşitli sorunlar ile karşılaşmıştır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Nizamiye askerinin talimsiz, yorgun ve sayıca az olması. Buna bağlı olarak redif askerlerinin silah altına alınarak operasyonlara dahil edilmesi. Asker sayısının redif birlikleriyle bile istenilen seviyeye ulaşamamasından dolayı mecburen orduda Çerkes, Kürt, Acara, Urban gibi paralı asker / başıbozuk istihdam edilmesi. Bu başıbozukların çeşitli asayiş sorunlarına yol açması. Erzak sıkıntısı ve kurmay subay eksikliği. Son olarak askerî / sivil yetkili kişilerin birbirleri ile husumetlerinden doğan sorunlar. Havran Seyyar Kolordusu, bu sıkıntıların tümünü isyanın bastırılmaya çalışıldığı bir senelik süre zarfı içerisinde tecrübe etmiştir. Yine de kolordu, efradının çoğunluğunun yabancı olduğu bir coğrafyada, üstelik o coğrafyanın şekillendirdiği savaşıma biçimini iyi bilen isyancılara karşı başarılı olmuştur.

⁶⁰ OYH, 23 Safer 1314/3 Ağustos 1312, nr. 55/5/11, ATASE.

⁶¹ OYH, 16 Safer 1314/16 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-19, ATASE.

⁶² OYH, 21 Safer 1314/20 Temmuz 1312, nr. 55/5/4-21, ATASE.

⁶³ ATASE, OYH, nr. 55/5/4-22, 26 Safer 1314/25 Temmuz 1312.

KAYNAKLAR

A. YAYIMLANMAMIŞ KAYNAKLAR

ARŞİV BELGELERİ

I. Türkiye Cumhuriyeti, Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

Bâbıâli Evrak Odası (BEO)

İrâde Askerî (İ.AS)

İrâde Dahiliye (İ.DH)

Sadâret Mektubî Kalemi Mühimme Odası Belgeleri (A.}MKT.MHM)

Yıldız Mütenevvî Maruzât Evrakı (Y.MTV)

Yıldız Perakende Askeri Maruzâtı (Y.PRK.ASK)

Yıldız Perakende Başkitâbet Dairesi Evrakı (Y.PRK.BŞK)

Yıldız Perakende Umum Vilayetler (Y.PRK.UM)

Yıldız Sadâret Hususi (Y.A.HUS)

Yıldız Sadâret Hususî Maruzât Evrakı (Y.A.HUS)

II. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE).

Fonlar

Osmanlı-Yunan Harbi 1895-1897 (OYH)

B. SÜRELİ YAYINLAR

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye. H. 1314/M. 1896.

C. ARAŞTIRMA ve İNCELEME ESERLER

Barkey, Karen. *Eşkiyalar ve Devlet Osmanlı Tarzı Devlet Merkezileşmesi*. 2. bs., çev. Zeynep Altok İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.

Buzpınar, Ş. Tufan. “Havran”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16:539-541. İstanbul: TDV Yayınları, 1997. 539-540.

Buzpınar, Ş. Tufan. “II. Abdülhamid Dönemi İlk Yıllarında Havran (Suriye) Dürzilerine Yönelik Osmanlı Politikası (1878-1881).” *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*. S. 82 (2024): 199-226. [DOI :10.26650/iutd.20241398392](https://doi.org/10.26650/iutd.20241398392)

Çınar, Zafer. “Lübnan'daki Maruni ve Dürzilerin siyasi mücadeleleri (1841-1845)”. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2015.

Ekici, Yunus. “Osmanlı Yönetiminden Fransız Manda İdaresine Kadar Lübnan’da Dürzî-Marunî Mücadelesi”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 30. S. 2 (2020): 555-565.

Karakışla, Mehmet Deniz. “1840- 1861 tarihleri arasında Cebel-i Lübnan'da Dürzi-Marunî çatışması ve bu çatışmanın bölgeye etkisi”. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2016.

Kaynaklarıyla Osmanlı Coğrafyası Yer Adları Sözlüğü. İstanbul: Devlet Arşivleri Başkanlığı, 2020.

Ölmez, Adem. *93 Harbinden Otuz Bir Mart Olayına Gazi Ethem Paşa ve Dönemi*. Ankara: TTK, 2013.

Polat, Habibe. “Osmanlı Dönemi Suriye Vilayeti’nde Göçmen ve Yerli Ahali Münasebetleri Bağlamında Çerkes-Dürzî İhtilafı (1880-1900)”. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 8. S. 1 (2019): 77-89.

Samur, Sabahattin. “Cebel-i Havran ’da Dürziler ve Sultan Abdülhamit’in bunlarla ilgili Politikası (1878- 1900)”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. S. 5 (1994): 399-408.

Sezen, Tahir. *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 2017.

Varoğlu, Abdülkadir. Mesut Uyar. “The Impact of Asymmetric Warfare on the Military Profession and Structure: Lessons Learned from the Ottoman Military”. *Armed Forces and Conflict Resolution: Sociological Perspectives*. ed. G. Caforio, G, Kümmel, B. Purkayastha Bingley: Emerald, 2008.

Yeşilçay, Rahmetullah. “XIX. yüzyılın ilk yarısında Dürziler”. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi, 2021.

Yıldız, Gültekin. “Kara Kuvvetleri”, *Osmanlı Askeri Tarihi Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri 1792-1918*. ed. Gültekin Yıldız. İstanbul: Timaş Yayınları, 2017, 47-111.

Yiğit, Sibel Ceylan. “Cebel-i Lübnan’da Kimliksel Varoluşlar: Dürziler ve Marunîler (1820-1860)”. (Yayımlanmamış doktora tezi). Mardin: Artuklu Üniversitesi, 2021.